

Társadalmi zsákutca az utcasarkon?

■ WILLIAM FOOTE WHYTE UTCASARKI TÁRSADALOM CIMŰ SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYÁNAK BEMUTATÁSA

Akár egy huszadik századi mese is kezdődhetne így: egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegénynegyed egy amerikai nagyvárosban a nagy gazdasági világválság idején. Gengszterek éltek benne, s habár a szeszcsempészet már elvirágzott, maradtak játékbarlangok bőven, folyt a kockázás és a löversenyfogadás. Korrumpálódtak a rendőrök. Választások idején harcoltak a negyed lakóinak újdonsült demokratikus kegyeiért a politikusok. És persze tengette monoton és céltalan életét a munkanélküli ifjúság. Nevezük a helyet Cornerville-nek, „utcasarki városnak”. A művelt átlagember nem sok ismerethez juthat Cornerville-ről. Cornerville lakói szociális munkások klienseiként, bűnügyek vádlottaiként vagy az arctalan tömeg tagjaként jelennek meg. Valami nem stimmel azonban ezzel a beállítással: nincsenek benne emberi lények.” Sztereotípiák, amelyeket nem nehéz aktualizálni a mai magyar társadalmi környezetben sem.

Egy szegénynegyed belső társadalmi szerkezetének megismerése, megértése nem könnyű feladat. Félelmetes zűrzavarnak, társadalmi káosznak látszik kívülről.

Az arra tévedő járó-kelő kevésbé érzi magát biztonságban, mert hiányoznak az általa megszokott rend külső jelei. Hiányoznak a közterületekről a társadalmi rend képviselői, a rendőrök. Más a hangzavar-ingerküszöb. A lódörgő fiatalok, „gyanús alakok”, a koszos utcák, romos házak és az ócska presszók, bárók a szervezettség, összefogottság hiányáról árulkodnak. Persze csak a középosztálybeli rend és szervezettség hiányáról. Whyte így ír a tapasztalatairól: „Cornerville problémája nem a szervezetlenség, hanem a belső társadalomszervezet képtelensége arra, hogy illeszkedjék a városnegyedet körbefogó társadalom struktúrájához.”

Megismerhető-e ez a belső társadalomszervezet? Bármilyen emberi közösség belső viszonyainak megismerése komoly szociológiai, antropológiai kihívás. Ha egy távoli kontinens törzsi kultúráját kell megértenünk, akkor a nehézség magától értetődő. Nem úgy a városzéli szegénynegyedé, amiről feltételezzük, hogy ugyanazok a társadalmi szabályok működtetik, mint a társadalom egészét. Végülis – gondolhatnánk -, ugyanazok között a törvények között, ugyanazokért a társadalmi pozíciókért kü-

denek, talán ugyanazokkal a feltételekkel, mint bárki más. „Ha egy gengszter gyilkosságot követ el, akkor az hír. Válság idején a „nagykutya” közprédává válik. Kiemelik abból a társadalmi térből, amelyben ténykedik, és a saját csoportjától eltérő normák alapján ítélik meg. Lehetséges, hogy a törvény megszegőjét ily módon lehet a legkönnyebben a bíróság elé állítani, azt azonban nem segíti elő ez a szemlélet, hogy megértsék cselekedeteit.” Nevezük ezt a többségi társadalom dilemmájának.

A könyvben felvetett probléma pedig ugyancsak élő a magyar társadalomban is. Lehet-e, szükség van-e arra, hogy a szegénynegyed lakói integrálódjanak a többségi társadalomban. Milyen lehetőségei és buktatói vannak a szociális munkának?

William Whyte könyve beavatás. A szubkultúrába való alámerülés története. Mint a Harvard egyetem friss diplomás diákja, három évig élt a szegénynegyedben, amíg sikerült felgombolyítania a személyes kapcsolatok alakulásának törvényszerűségeit. Hitelességben semmiképpen sem szenved hiányt a könyv: három év története, az utcasarkokon lógva, gengekhez csatlakozva, klubokba járva, a munkanélküliek életét élve. Az időt kockázással, tekézással, politikai kampányirodába csatlakozva mulatva, a szerző valódi tagjává vált a környezetnek, olyannyira, hogy egy szavazás alkalmával – a „helyi rend, elvárások szerint” – négyszer is szavazott. Így 'elsőkézből' szerezte a szubkultúra élettapasztalatát. Az étellel teli, mégis reflektált beszámoló pedig készségesen átsegít bárkit, hogy elveszítse magabiztosságát az egyezőpontú társadalmi ítékezés korlátjain.

A könyv szereplőinek egyik legfontosabb tevékenysége a tekézés. A tekézés az amerikai társadalom, a társas érintkezés

szimbólumává vált. Alapvető társadalom-összefogó, kapcsolatépítő szerepe van az amerikai társadalomban úgy, mint Olaszországban a különböző kórusoknak. A tekézés módja Whyte tanulmánya óta a társas viszonyok mérőeszközévé vált Amerikában. Többek között a szociológus Robert Putnam is a tekézésben, a magányosan tekéző elidegenedett Amerikában látja a társadalom szétesését, a kapcsolatok elszűnését, a társadalmi tőke megfogyatkozását. A tekézés tehát már több évtizede a kapcsolati tőke, az ismerősök, baráti szálak erejét van hivatott mérni a századvégi Amerikában. Whyte tanulmányában azonban még csoportösszetartó, öndefiníáló szerepe van. A tekézés alkalmas a csoportok közötti versengés mérésére, de a csoporton belüli dinamikát is szimbolizálja: nem egyszerű játék, hanem a társadalmon belüli presztizsnyerés, a fenntartás és a vesztes terepe. A tekézésben elért eredmény ugyanis leginkább a koncentráción, a magabiztosságon múlik: a játékosok teljesítményét társadalmi helyzetük, csoporton belüli helyzetük és ambíciójuk határozza meg. A tekézés jól példázza a csoportokon belüli és a csoportok egymás közötti viszonyának dinamizmusát, amely a tagok későbbi sikerességét, a társadalomban való „hasznosságukat” is meghatározza. Az a fiatal, aki a többiek bizalmát élvezve nyerni tud, jó eséllyel lesz felnőtt életében is vezető, véleményformáló erő. Az embert ugyanis a negyeden belül azzal mérik, hogy hányadmagával érkezik, hány embert tud mozgósítani. Ők lesznek a szegénynegyed „társadalmi nagytőkésai”.

A sikerességnek, a negyedből ki- vezető társadalmi előrejutásnak más alapfeltétele is van. Az amerikai társadalomban a mobilitásba vetett hit határozza meg az állami intervenció, szociálpolitikai kiadások relatív alacsony voltát, korlátosságát.

Alapvető kérdés tehát, hogy valóban létezik-e mobilitás a társadalom legalján. A fiatalokat általánosságban középosztálybeli értékek és vágyak vezérlik, mégis felemás az eredmény: van, aki megkapaszkodik és amilyen gyorsan csak

teheti maga mögött hagyja a negyedet, és van, aki elbukik a társadalmi előrejutásban, hogy örökre a munkanélküliség küszöbén, segédmunkásként tengesse az életét. A sikerességben, a fiatalok életének formálásában az iskolai elvárásoknak, a bizalomnak elsődrendű szerepe van: "A kilencedikes osztályfőnök a várt tanulmányi eredményeik szerint ültette a tanulókat. Az első sorban és a második sor elején ülők voltak a legjobbak, és ennek az elismerésnek a hatására kialakult egy klikk. Rövid időre még klubot is létrehoztak. (...) A Közösségi Klub tagjait már fiatal korukban arra biztatták, hogy a többieknél különbnek tartásuk magukat." A rendszertől való kitérés, a személyes társadalmi felemelkedés a többségi társadalom – az iskolai tanárokon keresztül reprezentált – elfogadásából fakad. Az iskolai elvárások személyiségformálásának erejéről nem is lehetne ennél magávalragadóbb képet adni.

Whyte azonban nem áll meg a viszonyok, a kapcsolatteremtés erőhatásainak, az öndefiníció mikéntjének felmutatásánál.

A tanulmány igazi értéke a válaszkíséret arra a kérdésre, hogy miért szükséges egyáltalán megismernünk egy szegénynegyed működési módját. Miért nem elég feltételezni, hogy a társadalom játékszabályai idővel a szegénynegyed társadalmi struktúráját is átalakítják.

Miért kellene a többségi társadalomnak egy szegénynegyed, egy elszegényedett népcsoport – a tanulmányban olasz emigránsok – belső társadalmi struktúráját megértenie. A többségi társadalom szociális programokkal, közösségi házak működtetésével igyekszik közvetíteni a középosztályi szemléletet és értékfelfogást, az alacsonyabb osztályba tartozók felé. A hatékony beavatkozás, „segítségnyújtás” előfeltétele a szegénynegyed belső struktúrájának megismerése. Whyte mutatott rá elsőnek könyvében a közösségi házak paradox működés módjára. Mivel a felfelé tartó mobilitás szinte minden esetben a szegénynegyedből való kiemelkedést jelenti, a

közösségi házak rendszerint olyan emberekkel foglalkoznak, akik fokozatosan eltávolodnak Cornerville-től. „A külvilág szemében a közösség vezető figurái tisztas üzletemberek és szakértelmiségiek – vagyis olyan emberek, akik elérték a középosztálybeli státuszt. Ezek a férfiak egyszerre haladnak felfelé a társadalmi ranglétrán, és költöznek kifelé Cornerville-ből, ezért voltaképpen alig van befolyásuk a helyi életre. A közösséget nem lehet megmozgatni az ilyen „vezérek” mozgósítása révén. Amíg a kívülálló nem képes arra, hogy azoknak a vezető szerepét ismerjék el, akiket Cornerville lakói vezetőiknek tartanak, addig nem lesznek képesek a létező társadalmi struktúra kezelésére és jelentős változások kezdeményezésére Cornerville életében.”

A kérdés élesen merül föl a könyv záró akkordjain: mit lehet tenni? Hogyan lehet a rendszeren belüli erőviszonyokat felhasználni a szegénynegyed átformálására, hogy a demokrácia adta esélyeknek érvényt szerezhessenek a „társadalom alján” is?

„Cornerville lakói jobban fognak illeszkedni az őket körülvevő társadalomhoz, ha több lehetőséget kapnak arra, hogy részt vegyenek életében. Ez pedig azt is jelenti, hogy jobb gazdasági feltételeket kell biztosítani számukra, és nagyobb felelősséget adni saját sorsuk alakításában. „Whyte tapasztalata félelmetesen aktuális maradt ötven év múltán is. Ahogy az általánosan feltett kérdésre is minden társadalomnak a maga helyi választ kell kialakítania: mi a módja – ha egyáltalán létezik – egy leszakadó társadalmi csoport felemelkedésének? Hogyan segítheti elő a többségi társadalom, nemcsak egyes személyek, hanem egy egész közösség társadalmi beilleszkedését? A könyv kiválóan alkalmas – egy elegendően távoli és így talán érzélemmentes környezetbe helyezett csoporton keresztül – középosztálybeli látásmódunk formálására, a társadalmi segítségnyújtás buktatóinak átgondolására.

Kravalik Zsuzsanna

„A Neveletlenek olyan közéről szólít meg, olyan őszintén szól rólunk, hozzánk, hogy átérezzük, megértjük, elfogadjuk: mindannyian neveletlenek vagyunk, és nevelésre vágyunk.”

Anceel Éva, 1991

SZEKSZÁRDI JÚLIA – KÓSÁNÉ ORMAI VERA:

Neveletlenek?

■ GÁSPÁR SAROLTA BESZÉLGETÉSEI GYEREKEKKEL ÉS FELNŐTTEKKEL

A hanganyag és módszertani útmutató az OKI és a Dinasztia Tankönyvkiadó közös gondozásában jelent meg.

A válogatás Gáspár Saroltának, a Magyar Rádió Neveletlenek c. műsorában 1985 és 1996 között elhangzott interjúból készült. Több, mint száz adásból választhattuk a történeteket, amelyek ismerősek lehetnek: testvérféltékenységről, iskolai életről, szerelmi háromszögről, anya-lány kapcsolatról, titkokról, őszinteségről, kamaszbánatról, felnőtt vágyakról mesélnek gyerekek és felnőttek.

(Több, mint négyórás hanganyag CD-ROM-on, MP3-as formátumban.)

A beszélgetésekhez készült szöveggönyv és módszertani útmutató segítségével lehetősége nyílik mindenkinek, aki gyerekeink megismerését, megértését szívügyének tekinti, hogy az eseteken elgondolkodva, azokat csoportokban (szülőkkel, pedagógusokkal, osztályfőnöki órán) kiemelezve közelebb kerüljön saját, és „neveletlenjei” problémáinak megoldásához, megértéséhez.

■ A TÖRTÉNETEKBŐL KIINDULVA VITATKOZHATUNK, VÉLEMÉNYT, ESZMÉT CSERÉLHETÜNK:

- eset- és konfliktuselemző kurzusokon (pedagógus képzés és -továbbképzés),
- osztályfőnöki órákon,
- otthon, családban.

Az önismeret gazdagításán túl ezek az esetek mások problémáinak megértését, a segítőkészség felkeltését, az empátia fejlesztését is szolgálják.

■ ÍZELÍTŐŰL A TÉMÁK, TÉMAKÖRÖK:

▪ Társak között magányosan

Magányos gyerekek történetei, akik valamilyen okból megértésre, segítségre szorulnak. Mások, mint kortársaik, de különbözik másságuk természete, mint ahogy a mód is különbözik, ahogyan segíthetünk nekik nehéz helyzetükben.

▪ Érintett problémakörök:

- Kapcsolat a szülőkkel, testvérrel
- Szeretlenség
- Feldolgozatlan élmények, félelmek
- Magány
- Frustráció – agresszió

OLVASNI – HALLGATNI – BESZÉLGETNI

Mindenkinek, aki kíváncsi, szeret arcokról olvasni, miközben nem fél találkozni önmagával. Aki képes meghallgatni a másikat, a hallottakat továbbgondolni, azokról beszélgetni.

A Neveletlenek ma is olyan kérdéseket boncolgat, melyek egymás megértéséhez vezetnek, ha őszintén válaszolunk rájuk.

„Az volna a jó, ha az emberek feltalálnák az életet!”

– Péter

▪ Azonosságok – különbségek

„Más, mint a többi”: testi fogyatékoság, tehetség, származás.

▪ Érintett problémakörök:

- Feltétel nélküli elfogadás
- Szeretet, ragaszkodás, felelősség
- Iskolai integráció
- Pedagógiai felelősség
- Szülői elvárások és a valóság közötti eltérések
- Mindenki másképp egyforma

„Fénylenék, de nem tudok!” — Gábor

▪ Szülők és gyerekek

A szülő-gyerek kapcsolat kommunikációs zavarból eredő konfliktushelyzetei. A történetek közelebb vezetnek annak felismeréséhez, hogy a kapcsolat kialakításáért mindkét fél felelős. Hogyan próbáljuk meg elfogadni/elfogadtatni a gyermeket, mint jövőd felnőttét, hogy létrejöhessen az az érzelmi biztonság, támogató légkör, melyben jó felnőni.

▪ Érintett problémakörök:

- A gyermeknevelés gondjai
- Önértékelési problémák
- A tisztázás, a segítő beszélgetés jelentősége
- Az érzelmek kimutatása

„Ne az legyen kettőnk között, hogy ő parancsol, és én végrehajtom” — Renáta

▪ Szerelem – házasság – válás

A család, a szocializálódást leginkább meghatározó közeg. Minden az emberi kapcsolatokon múlik.

„Az életben sűrűn váltakozó rendszerek és korszakok mindegyikében csak ez az egy képződmény, a család bizonyult maradádnak. Mindent kibírt, és eltűrt mindent. Alázatos volt, rugalmas, célszerű ... menedék volt baj idején, célt nyújtott, tanácsot adott a bizonytalanságban, ... tanáccsal szolgált, szökre buzdított, vagy éppen ellenkezőleg, az ésszerű engedelmességet javasolta, ... szentek voltak az ő érdekei.”

(Bereményi Géza)